

PREMA MARXU
Hommage Dagu Strpiću

Uredio
Dragutin Lalović

Disput
Zagreb, 2022.

Dragutin Lalović

PREMA MARXU,
U DIJALOGU S DAGOM STRPIĆEM

Potrebno je uvodno skraćeno naznačiti intelektualni i povijesni kontekst u kojemu raspravljamo o karakteru i dosezima teorijske ostavštine Daga Strpića u čitanju i tumačenju Marxove kritike političke ekonomije.

Propašću europskih tzv. realsocijalističkih režima i njihova ideologijskog obrasca u obliku “marksizma-lenjinizma” nije razbijena moćna blokada koja je do tada bitno otežavala, ako ne i priječila primjeren pristup Marxovu djelu. Bilo je logično očekivati kako će posvemašnjom diskreditacijom režimskog diskursa, koji nam se predstavljao kao “marksistički”, biti bitno olakšano da najzad čujemo Marxov autentični znanstveni glas.

Očekivanja su se pokazala nerealnim, ne samo kad je u pitanju znanstveno istraživanje Marxova djela. U tzv. tranzicijskim “post-socijalističkim” zemljama, ne izuzimajući ni našu, Marx je krajem prošlog milenija upokojen kao opaki vampir, prognala ga je legija zagovornika novog jednonumlja, kojoj su u nas sekundirali domaći marksofobni ignoranti. Najprije su mu “marksistički režim” i dogmatski marksizam ubijali dušu, a potom su ga novo real-liberalističko pravovjerje i konzervativna revolucija bacili na “smetlište povijesti”. Iz jednoga mraka u drugi, uz obredno proklinjanje Marxa i komunizma.

Protiv struje novog jednonumlja veoma se brzo, premda i neočekivano, podigao i silno odjeknuo glas svjetski čuvenoga francuskog filozofa Jacquesa Derride: “... u ritmu marševskog koraka proglašava [se]: Marx je mrtav, komunizam je mrtav, skupa sa svojim nadama, diskursom, teorijom i praksom, da nam živi kapitalizam, da nam živi tržište, da nam preživi ekonomski i politički liberalizam!”

Navod je iz knjige Jacquesa Derride *Sablasti Marxa. Stanje duga, rad tugovanja i nova Internacionala* (1993) u kojoj je kategorički imperativ suvremenoga intelektualnoga i političkog povratka Marxa maestralno iskazan ovim riječima:

... *nema budućnosti bez Marxa. Bez sjećanja na Marxa i njegovo nasljeđe*, u svakom slučaju određenog Marxa, njegova genija i barem jednog od njegovih duhova.

... odgovornost bi ovdje bila odgovornost nasljednika. Htjeli to oni ili ne, znali to ili ne, svi su ljudi danas, na cijeloj Zemlji, u određenoj mjeri nasljednici Marxa i marksizma.

Svojedobno je francuski filozof Jean-Marie Benoist objavio polemičku knjigu *Marx je mrtav* (1970), u kojoj je efektно osporio onodobni marksistički diskurs o “revoluciji”, “povijesnoj misiji proleterijata”, “diktaturi proleterijata” kao beznadno anakron i metafizički. Pritom se ponajprije pozivao na Derridinu dekonstrukciju metafizike subjektiviteta, zacijelo i ne sluteći da će poslije pola stoljeća upravo Derrida tako sugestivno obnoviti zanimanje za Marxovo djelo.

Za Marxa, ali ne i za povijesni marksizam kao ideologiju modernog radništva. “Nisam marksist”, rekao je Marx svom zetu Paulu Lafargueu. Evo kako je o tome sudio Dag Strpić u knjizi *Karl Marx i politička ekonomija Moderne* (2010):

... iako je navodno za sebe isticao da je on “Marx a ne marksist”, mnogi komentari u tekstu i prečesto spadaju u politički marksizam. Interpretativne pogreške političke sljedbe smetale su mu, ali su mu očito i godile kao sljedbeničke. Tako čak ni prijatelju Engelsu nije ispravljao pogrešna tumačenja koja je očito vidio, kako se i predbro ogleđa u njihovoj bogatoj prepisci. Stoga je za tumačenje Marxa, često vrlo daleko od “puke” znanstvene analize njegove “kritike”, nužna i vrlo prizemna “intelektualna povijest”. Dobra škola za tumačenje bilo kojega autora ili teorije.

Prema Derridi, u današnjem svjetskom poretku, koji “cijelu jednu masu čovječanstva drži u jarmu i u novom obliku ropstva”, nema nam budućnosti bez “duha marksističke kritike, kritike tržišta, mnogostrukih logika kapitala i onoga što državu i međunarodno pravo povezuje s tim tržištem”. Duha kritike koji je pravi istraživački program “duboke i kritičke reelaboracije koncepta države, države-nacije, nacionalne suverenosti i državljanstva”.

Može se bez krznanja ustvrditi da je u posljednja tri decenija Marx u svijetu preživio i kao kritički znanstvenik i kao revo-

lucionarni duh projekta postkapitalističke budućnosti. Koliko je Marxovo nasljeđe i danas duhovno živo, koliko se suvremeno mišljenje uspijeva, na Marxovu tragu, suočiti s epohalnom krizom kapitalističke civilizacije i s globalnom hegemonijom novoga kvaziliberalnog jednogumlja, može se valjano prosuditi samo na temelju poznavanja i vrednovanja barem najvažnijih teorijskih djela o marksovskoj problematici i rasprava o njima.

Prije svega imam na umu odavno čuvene interpreatore Marxa kao što su E. Balibar (*Marxova filozofija*, 1993; dopunjeno izdanje: 2014), H.-G. Backhaus (*Dijalektika oblika vrijednosti. Istraživanja o Marxovoj kritici vrijednosti*, 1997) i H. Reichelt (*Novo čitanje Marxa – prilog kritici društvenoznanstvene logike*, 2008), koji i u ovom razdoblju potvrđuju svoju reputaciju vrhunskih znalaca.

O živosti Marxom inspiriranih rasprava mjerodavno svjedoči *Rječnik – suvremeni Marx* (ur. J. Bidet i S. Kouvelakis, 2001; engl. prošireno izdanje: *Critical Companion to Contemporary Marxism*, 2008), koji nudi kartografiju planetarnih središta istraživanja o Marxu i marksizmu, prikazuje i vrednuje najvažnije etape i autore u povijesti marksizma te sučeljava marksističke teme s dosezima najvažnijih svjetskih mislilaca i teoretičara. Kao valjana ilustracija “stanja stvari” mogu poslužiti sažeta evidencija i prikaz glavnih svjetskih časopisa marksovske i marksističke orijentacije. Od šezdesetak izabranih izdavanja dva iznimno važna i utjecajna, u kojima se i oko kojih se desetljećima okupljaju u kontinuitetu izvrsni marksovski interpretatori, koji kritički vrednuju i razvijaju Marxov teorijski projekt u suvremenim uvjetima. To su, po mom sudu, časopisi *Actuel Marx* (od 1987) i *Krisis* (od 1986, a 2004. iz njega se izdava *Exit!*), koje personificiraju njihovi najistaknutiji teoretičari Jacques Bidet (1935-) i Robert Kurz (1943-2012).

Iz interdisciplinarnoga i međunarodnog kruga časopisa *Actuel Marx*, koji su pokrenuli Jacques Bidet i Jacques Texier, u nas je poznat samo Bidet, odnosno njegova refundacija Marxova *Kapitala* (1988) i projekt dijalektičke opće teorije moderne epohe (2008). Bidetov višedecenijski projekt ponovnog utemeljenja Marxova *Kapitala* i marksizma zacijelo je najimpresivniji doseg teorijske revizije tradicionalnih pristupa i integracije marksovskoga misaonog korpusa u cjelovitu teoriju moderne epohe (od *Što da se radi s “Kapitalom”?*, 1985, preko *Opće teorije*, 1999, i *Objašnjenja i rekonstrukcije “Kapitala”*, 2004, do *Države-svijeta*, 2013).

Bideta je naša uža akademska zajednica mogla dobro upoznati kada je politologijski časopis *Politička misao* upriličio međunarod-

ni skup o njegovoj knjizi *Opća teorija moderne* (2008), na kojemu je sudjelovao i sam autor; prilozi su zatim bili objavljeni u tematu “Izazovi moderne” (v. *Politička misao* 2 i 3/2009).

Novo kritičko čitanje Marxa, znano kao “kritika vrijednosti” (*Wertkritik*) i “kritika razdvajajuće vrijednosti” (*Wert-enspaltungskritik*) već desetljećima provodi snažna intelektualna grupacija okupljena najprije oko časopisa *Krisis*, a zatim *Exit!*, u kojima je *spiritus rector* bio Robert Kurz. Već i sam podnaslov časopisa *Krisis*, “prilog kritici robnog društva”, upućuje na radikalnost pristupa. Osnovnu argumentaciju da je novovjekovni robno-kapitalski fetišistički svijet sa svojim modelom modernizacije iscrpio sve moguće razloge svojeg postojanja Kurz je veoma upečatljivo izložio u svojim iznimno utjecajnim knjigama *Kolaps modernizacije* (1991) i *Crna knjiga kapitalizma* (1999). U brojnim je izrazito polemičkim studijama i u posthumno objavljenoj knjizi *Supstancija kapitala* (2019) sustavno kritički osporio gotovo sve temeljne pojmove modernog društva (vrijednost, roba, novac, rad, država, demokracija, politika, subjekt).

Strategijsku orijentaciju te kritičke grupacije iskazuje *Manifest protiv rada* (1999), u kojemu je Kurz s najbližim suradnicima (Lohoff i Trenkle) obznanio konačni “kraj radnog društva”. Umjesto tradicionalnoga marksističkog zagovaranja “oslobođenja rada” postulira se “oslobođenje od rada”, jer da je društvo rada ropsko društvo, a ne društvo slobode.

Znakovito je da povratak Marxa u našoj sredini započinje nakon “sušnog” razdoblja devedesetih, s desetogodišnjim zaostatkom, objavljivanjem hrvatskog prijevoda spomenute prekretničke knjige Jacquesa Derride *Sablasi Marxa* (2002, koje dugujemo Matku Meštroviću).

Povratak Marxa, povratak Marxu u nas početkom XXI. stoljeća u znaku je zbornikā *Marx je živ* (2013, prir. Matko Meštrović) i *Marx nije mrtav* (2015, prir. Damir Pilić), a javnu kulminaciju doživljava s popularizatorskom knjigom Terryja Eagletona *Zašto je Marx bio u pravu* (2011). Tom nizu valja još dometnuti i novije zbornike radova: *Karl Marx: Zbornik radova povodom 200. obljetnice rođenja* (2018; prir. Goran Sunajko i Maroje Višić) i *Čemu Marx u oskudnom vremenu* (2018; prir. Goran Gretić i Hašim Bahtijari).

U izdavačkim planovima naših izdavača našlo se motiva i za objavljivanje popularizatorskih pedagoških knjižica koje nam se

predstavljaju kao moderne interpretacije Marxa kao “ekonomskog klasika” (v. Steve Shipside, *KAPITAL Karla Marxa*, 2012).

Najveću teorijsku pozornost u nas zaslužio je privukla knjiga vrhunskog politologa Daga Strpića *Karl Marx i politička ekonomija Moderne* (2010), o čemu svjedoči i tematski broj časopisa *Politička misao*, koji je o toj knjizi objavio niz relevantnih priloga (v. “Razgovor o knjizi: Dag Strpić, *Karl Marx i politička ekonomija Moderne*” u: *Politička misao* 4/2010).

Velika marksovska studija Daga Strpića *Robna proizvodnja i udruženi rad u Marxovoj kritici političke ekonomije*, završena i obranjena kao disertacija još davne 1991. godine, a posthumno objavljena tek 2017, bila je stoga povod i prilika, pogotovo u godini kada se obilježavala dvjestogodišnjica Marxova rođenja, da se u okviru Društva “Povijest izvan mitova” upriliči interdisciplinarni okrugli stol na temu “Marxovo znanstveno nasljeđe (1818-2018)”. Skup je održan 10. i 11. svibnja 2018. godine, a na njemu su sudjelovali polit-ekonomisti i ekonomisti Tomislav Badovinac, Bogomir Kovač, Matko Meštrović, Zorka Zović-Svoboda i Đuro Medić te politolozi Dragutin Lalović, Zdravko Petak, Luka Ribarević i Domagoj Vujeva. Dio tih izlaganja, u skraćenom obliku (Kovač, Zović-Svoboda, Lalović, Petak, Ribarević, Vujeva), objavljen je u hrvatskome sveučilišnom mjesečniku *Hrvatska sveučilišta* (II), br. 7, kao podlistak *Večernjeg lista* (11. kolovoza 2018, str. 23-30).

Predstavljajući taj tematski blok, glavni urednik, filozof i publicist Duško Čizmić-Marović u uvodniku “Zašto o Karlu Marxu i zašto preko Daga Strpića” snažno je istakao “problemski raspon, analitičku temeljitost i zapanjujuću uvjerenost Daga Strpića da bismo znanstvenim mišljenjem mogli ne samo cjelovito pratiti *promjenu vlastita Svijeta*, nego joj i prednjačiti usmjeravajući ju”.

Čime nam Strpićeva velika studija pomaže shvatiti kako čitati Marxa i zašto ga uopće čitati? Na ta dva osnovna pitanja odgovore nude znatno dopunjeni i dorađeni tekstovi koji su uvršteni u ovaj zbornik, kojim se problematizira “Marxovo znanstveno nasljeđe” u svjetlu Strpićeve interpretacije.

Kojim se osnovnim obilježjima odlikuju istraživačka inovativnost i teorijski dometi Strpićeva čitanja Marxa “Kritike”?

Strpić Marxu pristupa kao *klasiku* modernog mišljenja, baš kao kada je riječ o Hobbesu, Lockeu, Rousseauu, Hegelu... Što znači da ga ponajprije čita sustavno i kritički, bez predrasuda, ishitrenih prečica i plošnog prosuđivanja “za i protiv”. Svjestan je da nema izravnog pristupa Marxovu djelu, da između izvornog teksta i ka-

snijih interpretacija postoji nesrazmjer koji je istodobno i epistemološki potpora, ali još mnogo češće i prava zapreka razumijevanju klasičnog djela. Budući da su se cijela marksistička ideologija, radnički pokret i socijalistički režimi legitimirali pozivanjem na njega kao Utemeljitelja, valjalo je raskršćiti guste naslage nerazumijevanja i manipulacije. No već je taj preliminarni put raskršćivanja vodio do prepoznavanja svih poteškoća i antinomija u samome izvornom tekstu, koje će ga učiniti podobnim za kasnije ideološke instrumentalizacije i političke kompromitacije u vidu misaono siromašne vulgarne dogmatizacije i lažne superiornosti tzv. znanstvenog socijalizma spram “građanske znanosti”. Otuda je prva zadaća bila jasno analitički razlučiti u Marxovu djelu znanstveni diskurs “Kritike” (dakle *Kapitala*) od političkoga proleterskog diskursa *Komunističkog manifesta*.

Čitati Marxa kao klasika znači i na njega primijeniti standardni kriterij za propitivanje njegove suvremene relevantnosti za nas, jer znamo da bez klasika ne bismo mogli primjereno razumjeti ni svijet u kojemu živimo pa ni sebe same ne samo kao humanistički, društveni i politički znanstvenici nego i kao politički građani i moralni subjekti.

Čitati Marxa – ali kako? Kako se primjereno teorijski suočiti s klasikom koji mnije da je svojom kritikom političke ekonomije, i kao građanske znanosti i kao vulgarne (i buržoaske i proleterske) političke ekonomije, nadmašio cijelu tradiciju velikih mislilaca moderne epohe, čak i samu tu epohu?

Strpić Marxa čita kao politolog i polit-ekonomist. S Marxovim se znanstvenim djelom suočava u istraživanju koje u samorazumijevanju naziva politologijskim, u osviještenoj razlici spram filozofijskih, ekonomijskih i sociologijskih interpretacija.

Njegovo istraživanje nudi nezaobilazan uvid u problem *kako Marx čita* svoje velike prethodnike u klasičnoj britanskoj političkoj teoriji i političkoj ekonomiji (od Hobbesa preko Smitha i Humea do Ricarda), pri čemu se u tom smislu nameće pomno istraživanje kako tu tradiciju recipira Marxov učitelj Hegel u svojoj *Filozofiji prava*. Riječ je o nadasve složenoj strategiji višestrukog čitanja koja na kraju svih posredovanja mora primjereno izraziti autentično mišljenje svakoga relevantnog klasika, u izravnom čitanju njihovih tekstova, a ne samo preko Marxa i Hegela, nego katkad i nasuprot njima.

I u svjetlu naznačenih najvažnijih tumačenja, korigiranja i razvijanja marksovskog projekta (Bidet, Balibar, Reichelt, Backhaus,

Kurz, da spomenemo samo njih) ni danas nam se velika studija *Robna proizvodnja i udruženi rad u Marxovoj političkoj ekonomiji* – nakon punih trideset godina – ne čini prevaziđenom. Naprotiv, temeljni program istraživanja klasika moderne epohe, koji započinje s Hobbesom, nastavlja se sa Smithom, Ricardom i Hegelom, a završava s Marxom, ne može se naći ni kod jednoga od najvećih tumača marksovskog korpusa. Nema nijednoga kod kojega bismo mogli naći razumijevanje Marxova projekta u hobsističkom ključu, što je zacijelo samo jedan od mogućih, ali i najplodnijih načina čitanja Marxa kao znanstvenog klasika.

U današnjem kontekstu duboke strukturne globalne krize to fundamentalno teorijsko istraživanje Daga Strpića o Marxovoj kritičkoj analizi “anatomije građanskog društva” izniman je znanstveni prilog i dijaloški poticaj za suvremeno znanstveno i kritičko poimanje moderne epohe. Strpićevo originalno razumijevanje Marxove kritike kapitalskog načina proizvodnje kao epohe robne formacije društva, a *Kapitala* posebice, mjerodavan je interpretativni orijentir za vrednovanje Marxove baštine i za analitičko prepoznavanje strukturnih značajki i kriznih kušnji suvremenog kapitalizma, regulacijskih potencijala javnih politika te emancipacijskih mogućnosti političkog djelovanja građana u njemu.

Ovaj zbornik sadrži priloge politologa, polit-ekonomista i filozofa, kao njihov zajednički *hommage* Dagu Strpiću u njegovoj znanstvenoj baštini. Preuzeli smo šest studija (B. Kovač, J. Lučev, Z. Petak, D. Lalović, D. Vujeva, L. Ribarević) koje su bile objavljene u tematskom broju časopisa *Politička misao* pod naslovom “Marxovo znanstveno nasljeđe” (2/2020). Uvršteni su i prilozi polit-ekonomistice Z. Zović-Svoboda i filozofa Jacquesa Bideta.

Prilog politologa Dragutina Lalovića prikazuje i vrednuje glavne odlike znanstvenog pristupa, načina argumentacije i mogućih analitičko-istraživačkih i razvojno-općedruštvenih dosega Strpićeve teorijske ostavštine kada je riječ o njegovu fundamentalnom istraživanju Marxove epochalne kritike političke ekonomije, ponajprije u knjizi *Robna proizvodnja i udruženi rad u Marxovoj kritici političke ekonomije* (2017/1991). Najprije se predstavlja inicijalni Strpićev istraživački program suvremenoga marksovskog dovršavanja i razvijanja Marxove “Kritike” (1981/1982). U središtu izlaganja sažeto su prikazani glavni elementi Strpićeva čitanja Marxove kritike političke ekonomije. Prvo, ocjena Marxove recepcije klasične britanske političke teorije i političke ekonomije, kao i re-

SADRŽAJ

PREMA MARXU, U DIJALOGU S DAGOM STRPIĆEM (Dragutin Lalović)	5
Dragutin Lalović: STRMIM STAZAMA POLITOLOGA DAGA STRPIĆA U ČITANJU MARXA	19
Luka Ribarević: POLITIČKA EKONOMIJA U <i>LEVIJATANU</i> : HOBBES, MACPHERSON I STRPIĆ	57
Domagoj Vujeva: POLITIČKA EKONOMIJA I KRITIKA TEORIJE DRUŠTVENOG UGOVORA U HEGELOVOJ <i>FILOZOFIJI PRAVA</i>	81
Bogomir Kovač: POLITIČKOEKONOMSKE MARGINALIJE O RECEPCIJI MARXA U XXI. STOLJEĆU (u povodu čitanja knjige Daga Strpića <i>Robna proizvodnja i udruženi rad u Marxovoj kritici političke ekonomije</i>)	103
Zdravko Petak: SUVREMENA ZNANSTVENA RELEVANTNOST MARXOVE ANALIZE KAPITALA (u povodu rasprave o knjizi Daga Strpića <i>Robna proizvodnja i udruženi rad u Marxovoj kritici političke ekonomije</i>)	123
Josip Lučev: RAZVOJ MAKROEKONOMIJE I REZOLUTIVNO- -KOMPOZITIVNA METODA	139

Zorka Zović-Svoboda: MOGUĆNOSTI RESTRUKTURIRANJA SUVREMENOG SVJETSKOG SISTEMA (nacrt projekta istraživanja)	165
Jacques Bidet: <i>KAPITAL</i> , KRITIČKA TEORIJA?	183
Kazalo imena	203